

MEHANIZMI VLADAVINE TRANSNACIONALNIH KORPORACIJA U USLOVIMA GLOBALNE PRIVREDE

MECHANISMS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS GOVERNMENTS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMY

Nenad Dugalić

Visoka poslovna škola strukovnih studija - VPŠ, Beograd-Zemun, Srbija

Milan Novović

Visoka poslovna škola strukovnih studija - VPŠ, Beograd-Zemun, Srbija

©MESTE

JEL Category: **F02, F23, F55**

Apstrakt

Nakon neprekidne ekspanzije posle Drugog svetskog rata, transnacionalne korporacije (TNK) su krajem prošlog i početkom ovog veka postale dominantna snaga i najvažniji akteri svetske ekonomije. Njihov finansijski i tehnološki potencijal, značaj u strukturisanju svetske tražnje i proizvodnje, a posebno njihov brzi rast, pokazuju da se savremena svetska privreda bez preterivanja može nazvati privredom TNK. Pored ogromnog uticaja na proizvodnju, promet i međunarodnu razmenu roba i usluga, TNK u svojstvu mehanizma globalizacije, utiču i na međunarodni transfer tehnologije. Zahvaljujući objedinjenosti i koncentraciji svih indikatora njihove ekonomske snage, TNK su najviše u mogućnosti da određuju dinamiku i pravce savremenog razvoja. TNK su izrasle u relativno zatvorene i zaokružene ekonomske sisteme sa visokim stepenom finansijske, proizvodne, tehnološke i kadrovske samodovoljnosti. Delujući kao aktivan mehanizam u privrednom razvoju sveta, one teže da unaprede ekonomske interese, ali pre svega vlasnika kapitala u matičnoj zemlji odakle potiču. TNK reprezentuju jedinstvo svetske ekonomije i kao nosioci procesa globalizacije predstavljaju, u pravom smislu, globalnu privredu.

Ključne reči: *Transnacionalne korporacije, globalna ekonomija, nacionalni suverenitet, liberalizacija, deregulacija.*

Abstract

After continuous expansion after The Second World War, transnational corporations (TNK) have become a dominant force and the most important actors of world's economy at the end

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Nenad Dugalić

sonenesa10@gmail.com

of last and the beginning of this century. Their financial and technological potential, importance in structuring of global demand and production and especially their rapid growth, point out that modern world economy can without exaggeration be called economy of TNK. Besides the significant influence on production, sales and international goods and service exchange, TNK in the function of globalization mechanism also influence the international technology transfer. Due to union and concentration of all indicators of their economy power, TNK are in the position to set the dynamic and ways of modern development. TNK have grown into relatively closed and complete economical systems with high degree of financial, production, technological and personnel self-sufficiency. Working as an active mechanism in the economy development of the world, they tend to improve their economic interests, in the first place the owner of the capital in their native country. TNK present a union of world's economy and as holders of the globalization process they present in the true meaning of the word, global economy.

Keywords: Transnational corporations, global economy, national sovereignty, liberalization, deregulation.

1 UVOD

Dominacija TNK u svojstvu jednog od ključnih nosilaca procesa globalizacije biće predmet analize u ovom radu. Korporacijesu zajedno sa najrazvijenijim industrijskim zemljama sveta i vodećim međunarodnim ekonomskim i finansijskim institucijama, ključni akteri procesa globalizacije.

Delovanje TNK je najvažniji metod globalizacije sa ekonomskog aspekta, zbog toga što je osnovni motiv poslovanja TNK, kao i kod svih drugih firmi, maksimiranje profita. Istovremeno, institucionalizacija međunarodnih ekonomskih odnosa i savremeni procesi u svetskoj privredi stvaraju povoljne mogućnosti transnacionalnim kompanijama da maksimiraju svoje profite.

Međunarodne institucije (MMF, SB i STO), raznim metodama, kao što su davanje kredita za makroekonomsku stabilizaciju i strukturno prilagođavanje, prijem u članstvo STO, i sl., nameću nerazvijenim zemljama određena pravila u vezi sa izgradnjom privrednog sistema, pravila koja ovim zemljama najčešće ne odgovaraju, ali su prinuđene da ih prihvate jer nemaju sopstveni kapital. Radi se o nametanju sledećih pravila: liberalizacija unutrašnjih i spoljnotrgovinskih finansijskih i ekonomskih odnosa, privatizacija, deregulacija, restriktivna kreditno-monetarna i fiskalna politika, devalvacija i konvertibilnost nacionalne valute, unifikacija zakona, unifikacija terminologije, itd. Prihvatanjem navedenih pravila nerazvijene zemlje svoje nisko produktivne privrede stavljaju u konkurentan odnos sa razvijenim tržišnim privredama i njihovim transnacionalnim korporacijama. U takvom neravnopravnom odnosu TNK se pruža

mogućnost da maksimiraju profit, a budući da su nerazvijenim zemljama investicije neophodne, one su prinuđene da prihvate navedena pravila iako im ona najčešće ne odgovaraju.

Pri tom je značajno istaći da se sve veći deo međunarodne trgovine ostvaruje unutar sistema transnacionalnih korporacija. Iako je to međunarodna razmena roba, kapitala i usluga, u suštini je reč o unutrašnjoj razmeni između pojedinih delova TNK, odnosno preduzeća koji su na razne načine i različitom intenzivnošću povezani u sistemu matičnog preduzeća. Za takvu razmenu ne važe uobičajeni tržišni mehanizmi, jer se razmena odvija van tržišta. Na taj način, TNK uspostavljaju nova pravila u međunarodnoj trgovini.

2 UTICAJ KORPORACIJA NA PRIVREDNE TOKOVE

Neoliberalizam je ostvario ekonomsku nadmoć zahvaljujući institucijama koje je kreirao, a prevashodno transnacionalnim korporacijama kao glavnim mehanizmima globalizacije. One su postale centri moći gde se oblikuju najvažnije ekonomske i finansijske aktivnosti. S obzirom na visoko učešće u svetskom izvozu transnacionalne korporacije se javljaju i kao dominantni akteri koji kontrolišu međunarodnu trgovinu pojedinim proizvodima. "Još početkom osamdesetih godina prošlog veka, trgovina primarnim proizvodima (hranom, poljoprivrednim proizvodima, rudama, mineralima i metalima), bila je pod kontrolom transnacionalnih korporacija" (Clairmonte, 1982, p. 161). Za većinu primarnih proizvoda važi to „da mali broj velikih TNK kontroliše i do 90% proizvodnje i prometa određenog primarnog proizvoda. Iako TNK sve manji procenat svojih

novih direktnih investicija u inostranstvu ulažu u primarni sektor, one i dalje obavljaju ili kontrolišu čak i veći deo međunarodne trgovine konkretnih primarnih proizvoda nego početkom osamdesetih godina dvadesetog veka. Tome je najviše doprineo proces privatizacije primarne proizvodnje koji je zahvatio ceo svet, a transnacionalne kompanije su, po pravilu, najvažniji akteri u tom procesu" (Kovačević, 2002, p. 127).

U savremenim uslovima TNK su, prvenstveno, usmerene na proizvode visoke tehnologije. Koncentrisane su u automobilske, naftne, hemijske, farmaceutske, informatičke i elektro industriji, sektoru finansija kao i sektoru usluga koji je u poslednjim godinama imao izuzetno dinamičan razvoj.

"Danas se procenjuje da oko 50% svetske proizvodnje prolazi kroz aktivnosti TNK, i ta tendencija je i dalje vrlo jaka. TNK pod kontrolom drže dve trećine svetske trgovine i tri četvrtine međunarodnog transfera tehnologije" (UNCTAD, 2006, p. 40), što potvrđuje njihovu ulogu u razvoju svetske privrede. Ekonomska snaga i tržišni potencijal TNK su ogromni. Paralelno sa rastom stranih direktnih investicija (SDI), došlo je i do rasta prometa i profita TNK, kao i njihovih stranih filijala. Osnovni pravac svoje internacionalizacije i dominacije, TNK vezuju za SDI i razvoj sopstvenih filijala, ali su prisutne i druge kooperativne forme delovanja (Balasubramayam, Sapsford,

Griffiths, 2002, p. 460-482). Kroz odluke o investicijama i lokaciju proizvodnje na globalnoj bazi, TNK utiču ne samo na distribuciju resursa među zemljama, već i na nivo ekonomske aktivnosti i blagostanja u njima. Kontrolišući značajnu aktivnu i investicije, TNK vrše uticaj na output, strukturu tražnje, trgovinu, tokove tehnologije i zaposlenost matičnih zemalja i zemalja domaćina. One određuju i strukturu i model konkurencije u svojim granama delatnosti. TNK deluju ne samo na ekonomske, već i na neekonomske faktore, kao što su politička autonomija, kulturni identitet, itd.

TNK ostvaruju godišnji promet koji prevazilazi nivo GDP mnogih, čak i nekih razvijenih zemalja. One danas, radi ostvarivanja svojih interesa, osnivaju sopstvene mreže informacija, znanja i obaveštavanja. Svoj opstanak i ekspanziju u tržišnoj areni zasnivaju na sposobnosti da obezbede pristup potrebnim informacijama i da na osnovu njih donose pravovremene odluke.

Velike TNK raspolažu većom imovinom od većine država na svetu, što jasno pokazuje kakav su moćan mehanizam one postale u procesu globalizacije. Nacionalne granice nestaju, a formiraju se transnacionalni monopoli. Pritom se poništava i degradira suverenitet nacionalnih država, na račun supranacionalne vlasti grupe najrazvijenijih zemalja. Globalni poredak inicira potiskivanje nacija u drugi plan, a uzdiže totalitarni i ponekad utopijski, neoliberalni internacionalizam.

Tabela 1. Najveće svetske kompanije prema veličini ostvarenog prihoda u 2015. godini (Fortune Global 500 /2016/)

Naziv kompanije	Zemlja porekla	Delatnost	Prihod (mil. \$)
Walmart	SAD	Trgovina	482.130
State Grid	Kina	Energetika	329.601
China National Petroleum	Kina	Nafta i gas	299.271
Sinopec Group	Kina	Naftna i hemijska industrija	294.344
Royal Dutch Shell	Velika Britanija/Holandija	Naftna i hemijska industrija	272.156
Exxon Mobil Corporation	SAD	Nafta i gas	246.204
Volkswagen	Nemačka	Automobilska industrija	236.600
Toyota Motor	Japan	Automobilska industrija	236.592
Apple	SAD	IT Tehnologija	233.715
British Petroleum	Velika Britanija	Nafta i gas	225.982

3 OD TNK KA GLOBALNIM MONOPOLIMA

Transnacionalne korporacije na svetskom tržištu stvaraju monopole koji danas karakterišu globalnu ekonomiju. Neki autori to nazivaju novim "globalitarnim režimima" ili "planetarnim gladijatorima", koje su premrežile svet (Tofler, 1983). TNK danas dominiraju u svetskoj globalnoj ekonomiji. Njihova moć je velika i to ne samo ekonomska, već i politička, ideološka i kulturna. Transnacionalne korporacije se pojavljuju kao velika sila zahvaljujući svojoj akumuliranoj ekonomskoj moći. One određuju cene i uslove na tržištu, ali imaju i šire ekspanzionističke ambicije u sferi političkih i medijskih odnosa u savremenom svetu, iz čega proizilaze i brojne negativne implikacije na međunarodne odnose. Na globalnom svetskom tržištu najmoćnije kompanije, između kojih postoji konkurencija, su iz SAD-a, Kine, Velike Britanije, Japana i Nemačke. Ovde se radi o kompanijama iz oblasti naftne industrije, automobilske industrije i informatičkih tehnologija.

Globalizacijom proizvodnih mreža, transnacionalne proizvodne korporacije mogu velikom brzinom da prenose svoje delatnosti po čitavom svetu, u potrazi za jeftinijom radnom snagom i ulaganjima koja će im doneti veći profit. Sporazumi koje iniciraju TNK, a koji se odnose na sirovine i energiju sačinjeni su sa ciljem da se ubrza izvoz prirodnih resursa iz nerazvijenih zemalja. Na ruku im idu i uslovi koje propisuje MMF, u vezi liberalizacije, koji znače za nerazvijene zemlje, čija se privreda zasniva na sirovinama, da moraju bez pogovora da otvore svoje granice transnacionalnim korporacijama protiv svojih zakonskih propisa ili mera zaštite. Shodno tome, čak i u evropskim zemljama, država blagostanja koja je razvijana prethodnih decenija, morala je biti transformisana, što je u globalnim razmerama, uz dejstvo daljeg jačanja transnacionalnih korporacija, rezultiralo tzv. novim suverenitetom, na štetu nemoćne države a u korist globalnih monopola (Josifidis, & Prekajac, 2001, p. 54).

TNK su najveći svetski investitori, trgovci, nosioci istraživanja i razvoja, znanja i tehnologija. Njihova poslovna aktivnost u pojedinim zemljama ili grupacijama ima veliki uticaj na tamošnja privredna kretanja i rezultate. "Kretanje ka globalnim monopolima nije samo ispoljavanje

koristoljublja, taštine, bezumlja, egoizma, humanizma, čovekoljublja i drugih pozitivnih i negativnih ljudskih svojstava. To je životna nužnost za zapadne zemlje i njihove TNK, to je prirodno sredstvo da se sačuva postignuto, i da se preživi u složenim i pretećim istorijskim okolnostima. Celim istorijskim tokom svog razvoja, zapad je prinuđen da uspostavi svetski poredak koji odgovara njegovim interesima" (Zinovjev, 2002, p. 311). Zato uspostavljanje globalnih monopola, osvajanjem planete od strane transnacionalnih korporacija nije u interesu ljudi na planeti, već u interesu tih korporacija.

Iz prethodno rečenog proizilazi da je nesporna potreba za uključivanjem države u ekonomsku strukturu određene nacionalne privrede. "Svaka nacionalna država mora imati svoju, nacionalnu ekonomiju, koja će održavati sve bitnije razvojne specifičnosti i uslove u kojima se ta država razvija i koji se koriste na način da se njeni privredni subjekti adekvatno prilagođavaju zahtevima zakonitosti ekonomske globalizacije. Ali istovremeno da se na organizovan način suprotstavi globalnim korporacijama u meri u kojoj one, u nastojanju da dominiraju tržištima sveta uslovljavaju ekonomske i političke probleme" (Ilić, 1995, p. 459). U takvim uslovima, zadržavajući status ravnopravnog partnera u poslovnoj saradnji sa drugim nacionalnim državama, moguće je obavljati proces društvene reprodukcije koji će pre svega biti usmeren na stvaranje GDP u tim nacionalnim državama, a ne da se on podredi ostvarivanju interesa stranih TNK.

Upravo je uloga države presudna u zaštiti tržišta, odnosno u stvaranju uslova za nesmetano funkcionisanje tržišnog mehanizma i institucija. To znači da država aktivno stvara zakonski okvir koji omogućava regulisanje pojedinih segmenata privrednog sistema.

4 OSTVARIVANJE SIMBIOZE DRŽAVE I KORPORACIJA

Veze između države i TNK su očigledne i mnogostruke. Sa jedne strane, država pruža punu finansijsku podršku za nesmetani razvoj TNK. Saznanje da bi svaka država, koja zbog zaštite svojih nacionalnih i ekonomskih interesa, dođe u koliziju sa interesima pojedine snažne i uticajne TNK, mogla potpasti pod udar institucionalizovanih zaštitnika krupnog kapitala,

umnogome zabrinjava. S obzirom na definisanu strukturu i odnos snaga u nadnacionalnim institucijama i njihovu očitu instrumentalizaciju, moguće je, da se preko uticajnog faktora odlučivanja, nametnu sankcije određenoj zemlji na inicijativu jedne grupacije ili interesne grupe. Sa druge strane, država ne može da bude samo instrument moćnih TNK. Ona mora da štiti i usklađuje različite ekonomske i socijalne interese svojih građana. Pored toga, država mora da posreduje između radničkih sindikata i vlasnika (krupnog) kapitala. Međutim, dugoročno posmatrano, zahvaljujući svojoj veličini, finansijskoj snazi i podršci međunarodnih institucija, TNK svoje ciljeve predstavljaju kao ciljeve od državnog i nacionalnog značaja.

One TNK, koje su u veoma bliskoj saradnji sa snažnom državom ili blokom država i njihovih organizacija, nastoje da sebi obezbede što povoljnije i što trajnije uslove za poslovnu aktivnost. U savremenim uslovima globalne korporacije visoko razvijenih industrijskih zemalja, posebno SAD, nameću manje razvijenim zemljama, a posebno onima koje stoje na putu ostvarivanja njihovih interesa, uslove ne samo ekonomskog života, već i društvenog života u celini (Pavlović, 2002, p. 96). Praksa agresivnog nastupanja TNK, potpomognuta upravljačkom strukturom zemalja iz kojih potiču, dovela je do pogubnih posledica po razvoj nacionalnih privreda. Globalizacija ekonomije dozvoljava zapadnom svetu da eksploatiše celu planetu metodama koje formalno izgledaju kao ekonomske (ekvivalentna razmena, sloboda preduzetništva, slobodno tržište, itd.), a u suštini nisu takve. Na primer, prenošenje preduzeća u zemlju gde su sirovine i radna snaga deset puta jeftinije nego kod kuće, nije čisto ekonomska operacija. Ona je nemoguća bez političke, ideološke i vojne zaštite. Ovde politika, armija, policija, specijalne službe, sredstva mas medija nisu obična sredstva za zaštitu ekonomije, već nasilna osvajačka sredstva u tuđoj zemlji" (Zinovjev, 1999, p. 45).

Naime, oformljen je svetski globalni poredak u okvirima kojeg se razvijene zemlje više bogate nego što to ekonomske zakonitosti dozvoljavaju, a nerazvijene ne samo što ne popravljaju svoj položaj, već stagniraju u razvoju. Upravo je to jedan od najozbiljnijih problema savremenog društva, nastao kao rezultat procesa globalizacije.

Problemi stvoreni kao posledica procesa globalizacije na poseban način utiču na nacionalne ekonomije, odnosno, mesto i ulogu nacionalnih država i njihovih vlada u upravljanju sopstvenim ekonomskim i ukupnim društvenim razvojem. Globalni kapital pretpostavlja maksimalnu, planetarnu slobodu kretanja što po sebi dovodi do ograničavanja ekonomskog i političkog suvereniteta nacionalnih država. "Nacionalne i globalne ekonomske imperije i organizacije zadobile su takvu snagu da sada od njih na odlučujući način zavisi čak i sudbina ekonomije nacionalnih država Zapada. O ostatku sveta da i ne govorimo. Ove imperije vladaju ekonomijom u njenom tradicionalnom smislu. U njihovoj delatnosti sve veću ulogu igraju politički pritisci i oružane sile zapadnih zemalja" (Zinovjev, 1999, p. 46).

TNK su postale nadnacionalni giganti koji izlaze izvan granica nacionalnih država i počinju da se ponašaju kao partneri država u kojima posluju. Države sa svojim upravljačkim mehanizmima, pa čak i njihova vojna sila, dosad su obilato bile u službi stvaranja uslova za nadiranje globalnog kapitala. Čak se i međunarodne organizacije kao što su MMF, SB, STO i druge, koriste kao paradržavne organizacije koje omogućavaju ostvarivanje neokolonijalnih interesa krupnog globalnog kapitala. U jednom Izveštaju Svetske banke, koji je oformio njen bivši potpredsednik Dž. Stiglic ističe se značaj nacionalne države kao "organa koji preduzima i promovise kolektivne akcije koje na planu upravljanja raspoloživim resurcima, uspešno regulišući privredni život vodeći makroekonomske i sektorske (razvojne) politike bitno doprinose kontinuiranom i stabilnom odvijanju procesa društvene reprodukcije. Sve većim učešćem državnih izdataka zemalja OECD u bruto domaćem proizvodu (oko 50% GDP), posebno u poslednjoj deceniji dvadesetog veka, država se objektivno nameće kao nesporno, zajedno sa tržištem i njegovim ekonomskim zakonitostima, komplementaran regulator privrednog života" (International Bank, 2002, p. 38).

Transnacionalne korporacije su svojom mrežom prekrile praktično sve zemlje, i zamenile su klasično kolonijalno prisustvo na teritorijama gde se nalazila značajna sirovinska baza i preuzele su kontrolu svih najvažnijih prerađivačkih, prometnih i transportnih tokova važnijih sirovina i roba. Zbog

svoje ogromne ekonomske moći, transnacionalne korporacije su postale i moćan politički činilac koji bitno utiče na političke i vojne strategije, i na donošenje ključnih političkih odluka. Sprega sa organima vlasti postala je toliko čvrsta da se može govoriti o punoj međuzavisnosti i simbiozi koje održavaju određeni društveni sistem. U vezi s tim, autori koji se bave međunarodnim odnosima, sa razlogom konstatuju da nije čudno da u kriznim situacijama, kada je ugrožen nacionalni bankarsko-finansijski sistem SAD, usled mogućeg bankrotstva neke od većih banaka, zaseda i inicira odgovarajuće mere Savet za nacionalnu bezbednost.

5 NOVE OSNOVE ZA DRUŠTVENO DELOVANJE

Narastajuća ekspanzija globalne ekonomije u velikoj meri donosi nešto novo, kako za nacionalne države tako i za svetsko društvo u celini. Suverenost država, ne samo ekonomska, nije samo sužena već se neprestano dovodi u pitanje. Nove osnove za društveno delovanje u obliku novih odnosa moći, zatim nove tehnologije, kao i novi tipovi finansijskih instrumenata, znatno otežavaju kontrolu kretanja kapitala. Međutim, u novim uslovima globalizacije, uloga i značaj države prilagođava se novonastalim tendencijama i okolnostima. Te promene uočava i treba da prati savremena država i da na njih blagovremeno i efikasno reaguje, a to su (Petrović, 2003, p. 24):

- tendencija brzih i iznenadnih promena u okruženju,
- tendencija rastuće međuzavisnosti svih subjekata,
- tendencija sve izraženijih konflikata i sukoba interesa,
- tendencija jačanja uloge javnog mnjenja,
- tendencija jačanja borbe za naklonost javnosti,
- tendencija sve veće složenosti procesa komuniciranja.

Velike promene u novim i efikasnijim tehnologijama putem globalnih komunikacionih mreža olakšavaju globalne difuzione operacije TNK. Nove osnove u smislu savremenih tehnologija (mikroelektronika, biotehnologija, novi

materijali) podstiču TNK da se angažuju na svetskom tržištu šireći njihove menadžerske i organizacione aktivnosti mnogo brže, efikasnije i jeftinije. Ubrzanje procesa globalizacije putem TNK predstavlja ustvari renesansu liberalnog kapitalizma kada trka za profitom ponovo izbija na prvo mesto, a socijalni mir i socijalna sigurnost odlaze u drugi plan. Istovremeno, autonomija i uloga države su redukovane i ograničene krupnim kapitalom. Država se adaptira korporativnoj logici, prihvata neoliberalnu ideologiju pravdajući socijalno raslojavanje i polarizaciju u uslovima nestanka socijalne mreže i šokova koje nosi liberalizovano tržište, nesposobnošću pojedinaca i firmi da se prilagode tim novim uslovima. "U tom smislu, a to je posao države, neophodno je prilagođavanje privrednog sistema novim uslovima, sve veće globalizacije svetskog tržišta, sa ciljem njegove kompatibilnosti sa okruženjem, da bi se efikasnije uključili u svetske ekonomske tokove" (Babić, 2002). Dakle, državni intervencionizam u stvaranju otvorenog privrednog sistema, koji je komplementaran tržišnim privredama od velikog je značaja, naročito sa aspekta obezbeđivanja liberalnijih uslova privređivanja, bez krutih administrativnih ograničenja.

Kada se radi o novim osnovama, misli se pre svega na temeljne konstitutivne principe, institucionalne aranžmane kojima se oblikuje ekonomski i politički život sveta u skladu sa interesima i pogledima na društvo transnacionalne elite moći. Dakle, tu je reč o opredeljenju čija se logika prepoznaje u rečima Dž. Kenona: "Amerika čini 6 odsto svetskog stanovništva, a poseduje preko 50 odsto svetskog bogatstva¹. Naš zadatak je stoga, da izgradimo tip svetskih odnosa koji će nam omogućiti da održimo ovu privilegovanu poziciju, ovaj disparitet" (Robinson, 2006, p. 1).

U oblasti ekonomije, nove osnove društvenog delovanja podrazumevaju umesto razvoja kao osnovnog cilja, efikasnost kao glavno načelo. Sve je podređeno efikasnosti i tržišnoj konkurentnosti. Razvoj se sada meri prevashodno ekonomskim parametrima a ne i socijalnim. Zastupnici novog poretka smatraju da tržišni mehanizam poseduje moć automatskog rešavanja i problema nejednakosti, iako se nejednakost unutar i između

¹ U 2015. ti procenti su iznosili 4,44 odn. 24,42 (World Bank, 2016)

država stalno uvećava. Daje se značajna prednost spekulativnom kapitalu u odnosu na proizvodni, a finansijske špekulacije dobijaju prednost nad proizvodnim investicijama. "To dovodi do podređenosti teritorijalnog principa principu kapitala što, između ostalog, znači da moć finansijskih institucija daleko nadjačava moć nacionalnih država. Primarni interes je rast globalne ekonomije a ne postizanje dobrobiti unutar nacionalnih država, zbog toga učinci procesa globalizacije vode ekonomski sve bogatijem svetu (nakon Drugog svetskog rata, svetsko bogatstvo se uvećalo 6 puta) ali ne rešavaju problem ekstremnog siromaštva blizu milijardu stanovnika koji žive na jedan dolar dnevno" (Stiglitz, 2002, p. 12). Korporacijska država je u velikoj meri izmenila odgovornost vlada nacionalnih država. Vlada ima političku, ekonomsku i administrativnu vlast koja joj omogućuje da upravlja životom zemlje na svim nivoima.

Međutim, pored moći koju poseduje savremena država, "sa jedne strane stvara se veliko bogatstvo a, sa druge strane, erozija socijalne države i socijalnih prava. To ukazuje da globalizacija ograničava autonomiju nacionalnih država u sferi socijalne politike i, da zbog ideoloških i političkih pritisaka, spirala razvoja u sferi socijalnih standarda ima silaznu putanju. Porezi za socijalne programe se smanjuju u mnogim zemljama; čak i u Švedskoj oni su smanjeni sa 85% na 50%" (Mishra, 1999, p. 13). Pritisak na socijalnu državu, na snižavanje njenih standarda postaje nov globalni fenomen. Sve više se narušava postignuti kompromis između poslodavaca, države i radnika, kao i tendencija smanjenja visine nadnica (Castells, 2000, p. 137). Trougao koji je obezbeđivao socijalnu ravnotežu između kapitala, države i radnika snažno se pomerio ka uvećavanju moći kapitala na račun radnika. Država reguliše politiku nadnica na nacionalnom nivou, sve više pod uslovima koje nameće globalni a ne nacionalni interes. Smanjenje siromaštva, posredstvom pune zaposlenosti i dobro plaćenih poslova sa punim radnim vremenom, takođe je narušena. Činjenica da se fabrika može za tren zatvoriti i premestiti na drugu lokaciju disciplinuje fragmentiranu radnu snagu (Portes, 2000, p. 357).

Na osnovu rečenog proizilazi da se smanjuje ekonomski suverenitet nacionalnih država u

novim uslovima društvenog delovanja, a da su savremenom društvu svojstveni procesi privredne internacionalizacije, povezivanja i integrisanja u okvirima svetske privrede.

6 PRAVILA KORPORACIJSKOG PONAŠANJA

Korporacije koje u stranim zemljama ostvaruju ekonomski interes, svojim pozicijama u vlasti utiču na politiku matične zemlje. Postupci kojima se nameće strategija uticaja se najčešće realizuju preko uspostavljenih pravila ponašanja vezanih za korporacije i tržišnu privredu. Ta pravila, najčešće, nisu najbolja za nerazvijene zemlje, ali su one prinuđene da ih prihvate jer nemaju sopstveni kapital. Normalno, ta pravila odgovaraju, pre svega, razvijenim zapadnim zemljama kao i TNK jer im omogućavaju da maksimiraju profit. Radi se o nametanju sledećih pravila: "liberalizacija unutrašnjih i spoljnotrgovinskih finansijskih i ekonomskih odnosa, privatizacija, deregulacija, restriktivna kreditno-monetarna i fiskalna politika, devalvacija i konvertibilnost nacionalne valute, unifikacija zakona, standardizacija proizvodnje, unifikacija terminologije, unifikacija statističkog i računovodstvenog iskazivanja itd" (Kulić, & Stojanović, 2004, p. 71). Sva navedena pravila nerazvijene zemlje treba da ispune da bi MMF i SB, nerazvijenim zemljama odobrile kredite za makroekonomsku stabilizaciju i strukturno prilagođavanje. Odobravanjem kredita nekoj konkretnoj zemlji, MMF daje signal transnacionalnim korporacijama da su u toj zemlji stvorene mogućnosti za maksimiranje profita. To je i signal transnacionalnim korporacijama da u te zemlje mogu da ulažu direktne i portfolio investicije.

Prihvatanjem navedenih pravila nerazvijene zemlje su svoje nisko produktivne privrede stavile u konkurentni odnos sa razvijenim tržišnim privredama i njihovim transnacionalnim korporacijama. Pošto su nerazvijenim zemljama investicije neophodne, one su prinuđene da prihvate navedena pravila iako im ona najčešće ne odgovaraju.

"Poslednjih decenija XX veka transnacionalni kapital je kreirao nov institucionalni poredak (Svetska trgovinska organizacija), koji umnogome ograničava ekonomski suverenitet država, jer reguliše sve ključne elemente privrednog

zakonodavstva u poslovanju sa svetom. Transnacionalni kapital je kreirao i nov finansijski poredak, tj. mrežu međunarodnih monetarno-finansijskih institucija (MMF, SB, Pariski klub, itd.) koje suvereno uređuju pravila ponašanja na svetskom tržištu kapitala" (Maksimović, 2002, p. 62). Institucionalizacija međunarodnih ekonomskih odnosa i razni integracioni procesi u svetskoj privredi, stvaraju povoljne mogućnosti transnacionalnim korporacijama da maksimiraju svoje profite. MMF, SB i STO, raznim metodama (uslovljavanje dobijanja kredita za makroekonomsku stabilizaciju i strukturno prilagođavanje od strane navedenih banaka ili uslovljavanje članstva u STO liberalizacijom spoljnotrgovinskog i finansijskog režima), nameću nerazvijenim zemljama određena pravila u vezi sa izgradnjom privrednog sistema.

Ponašanjem korporacija apsolutno dominiraju dva pravila: imperativ profita i ekspanzija rasta. Maksimiranje profita krajnje je merilo za donošenje svih odluka korporacija. On ima apsolutnu prednost nad dobrobiti zaposlenih ljudi, njihovim socijalnim položajem i zdravljem, okruženjem u kome korporacija posluje, očuvanjem prirodne sredine. Rukovodioci u korporacijama, bez obzira na svoja lična osećanja i moralne vrednosti, ne deluju na temelju sopstvenih stavova, već slede isključivo korporacijske interese. "Kada je u incidentu u Bopalu u Indiji usled oslobođenog metilena povređeno preko 200.000 i ubijeno 6.000 ljudi, predsednik korporacije Anderson bio je toliko potresen da je objavio da će ostatak svog života provesti ublažavajući probleme koje je njegova kompanija proizvela. No, ubrzo nakon toga izjavio je da je njegova reakcija bila preterana i da je spreman da svoju korporaciju predvodi u pravnoj borbi protiv plaćanja štete i naknada. Predsednik Anderson, je, prvo, instiktivno reagovao kao ljudsko biće, da bi potom shvatio da on nema obaveze prema žrtvama već prema profitu, akcionarima korporacije" (Mander, 2003, p. 314).

Praksa agresivnog ponašanja globalnih korporacija, potpomognuta upravljačkim strukturama zemalja iz kojih one potiču, dovela je do pogubnih posledica po razvoj nacionalnih privreda. Naime, oformljen je svetski globalni poredak u okvirima kojeg se razvijene zemlje više bogate nego što to ekonomske zakonitosti dozvoljavaju, a nerazvijene ne samo da relativno

ne popravljaju svoj položaj, već stagniraju u razvoju ili čak apsolutno siromaše. Osim toga, treba istaći da TNK ne samo da nisu demokratske institucije, nego su izuzetno centralizovane i hijerarhijski kruto postavljene. "Ponašanje oligopola (TNK) se može opisati kao oligopolistička igra, a udeo tržišta u svetskoj trgovini može biti cilj oligopolističkih strategija. Ishodi tih igara mogu biti određeni pojedinim strategijskim varijablama kao što su diferencijacija proizvoda, istraživanje i razvoj, troškovi reklame, ili nove investicije koje preduzimaju oligopoli" (Maksimović, 2005, p. 274).

Korporacije koje su se na razne načine izborile za monopol u određenoj oblasti, svojom stvorenom pozicijom na tržištu guše i uništavaju konkurenciju. "Kada strani biznis uđe u zemlju, često razori domaću konkurenciju poništavajući ambicije malih biznismena koji su se nadali da će razviti domaću industriju. Ima mnogo primera za to. Proizvođači bezalkoholnih pića širom sveta su bili "bačeni na kolena" ulaskom Koka-kole ili Pepsi-kole na njihova domaća tržišta. Lokalni proizvođači sladoleda su otkrili da nisu u stanju da se takmiče sa Unilever-ovim proizvodima. Način da se razmišlja o tome jeste i da se pomene kontroverza u Sjedinjenim Državama oko velikih lanaca dragstora i bakalnica. Kada Wal-Mart dođe u neko naselje, često ima jakih protesta od strane lokalnih firmi koje se s razlogom plaše da će biti potisnute iz biznisa. Lokalni vlasnici dućana se brinu da neće moći da se takmiče sa Wal-Mart-om, tj. sa ogromnom kupovnom snagom tog lanca. Ljudi koji žive u malim varošima brinu se šta će se desiti sa ulogom lokalne zajednice ako sve lokalne radnje budu uništene. Ove iste brige su hiljadu puta veće u zemljama u razvoju" (Stiglic, 2004, p. 81). Postojanje jasnih antimonopolskih zakona i propagiranje slobodne ekonomske utakmice ne obezbeđuje i njihovu uspešnu primenu u praksi, što potvrđuje odugovlačenje raznih sudskih procesa protiv različitih monopolističkih TNK.

Razlozi za agresivno i nehumano ponašanje korporacija, pored maksimiranja profita i širenja svog poslovanja van granica svoje zemlje, su praktične prirode. To podrazumeva prisustvo kod plasmana usluga i potreba da se na licu mesta prate krajnji potrošači i njihove potrebe i želje kako bi se proizvod prilagodio lokalnim uslovima, pa do obezbeđivanja mogućnosti za pribavljanje tehnologije, izbegavanje trgovinskih restrikcija,

korišćenje nižih troškova proizvodnje (niže plate, jeftinije sirovine). Tu se ubrajaju i razni podsticaji u vezi sa porezima, prihodima i slično a, opet sve u vezi uvećanja profita.

Kada su nastale u XIX veku, korporacije su postepeno ostvarivale četiri glavna strateška cilja globalističkog procesa (Leković, 2000, p. 138):

1. Obezbeđenje svoje proizvodnje jeftinim sirovinama iz inostranstva;
2. Učvršćivanje prodaje na inostranim tržištima kroz stvaranje filijala u inostranstvu;
3. Racionalizacija proizvodnje putem delokalizacije proizvodnje u zemlje gde su troškovi proizvodnje manji nego na teritoriji nacionalne zemlje;
4. Orijentacija na tehnološko-finansijsku strategiju, koja se ispoljava kroz korišćenje svojih inostranih investicija za stvaranje takvih formi učvršćivanja na inostranim tržištima kao što su: organizacija ugovornih preduzeća; zaključivanje dugoročnih partnerskih sporazuma sa drugim firmama; napuštanje dela starih proizvoda i širenje novih vidova aktivnosti, pre svega u oblasti naučno-tehnološkog istraživanja i razvoja.

TNK ulažu direktne i portfolio investicije u nerazvijene zemlje. Obezbeđujući jeftine resurse u inostranstvu, TNK snižavaju troškove proizvodnje i maksimiraju profit. Najčešće se to ostvaruje na taj način što se proizvodnja locira u zemljama koje raspolazu jeftinim resursima, a zatim se ti proizvodi plasiraju na svetsko tržište i prodaju po vrlo visokim cenama. Zapadna Evropa, na primer, polovinu potreba u energiji i mineralnim sirovinama pokriva uvozom. Prema nekim proračunima, kada bi ceo svet trošio energiju i sirovine kao što to čine SAD, za 20 godina bili bi iscrpljeni svi poznati prirodni izvori. To je osnovni stalni izvor opasnosti od kriza u svetskoj privredi. Transnacionalne korporacije su sve bogatije, a zemlje domaćina sve siromašnije. Razvijeni koji su ujedno i bogati "... vode ili zagovaraju politike koje bogate čine bogatijima, a siromašne još siromašnijima" (Stiglic, 2004, p. 15).

TNK kontrolu proizvodnje i prometa sirovina, ostvaruju preko intrafirmanske trgovine sirovinama, na osnovu internih, odnosno transfernih cena između matične kompanije i filijala koje se nalaze u nerazvijenim zemljama gde su glavni izvori prirodnih bogatstava. Transnacionalne

korporacije kontrolišu obim proizvodnje, obim prometa i cene sirovina da bi, zahvaljujući intrafirmskoj trgovini i niskim transfernim cenama sirovina, snizile svoje ukupne troškove proizvodnje i na taj način maksimirale profit. Zbog toga padaju cene primarnih proizvoda. Njihova slaba prodaja na svetskom tržištu ima za posledicu drastično smanjenje deviznog priliva zemalja u razvoju po osnovu izvoza. Naravno, to ide na štetu nerazvijenih zemalja.

Nova pravila ponašanja TNK bila su podstaknuta, između ostalog, i primenom informacionih tehnologija u dizajnu i industrijskoj proizvodnji, i institucionalnim promenama na tržištu rada. "Time je fragmentacija proizvodnog ciklusa bila olakšana, a dislokacija određenih aktivnosti postala isplativa. Istovremeno je ubrzano raslo spoljno snabdevanje, i domaće i međunarodno, kao i pribavljanje proizvodnih inputa iz vlastitih filijala. TNK su bile prirodan deo tog procesa, koji nije bio ograničen samo na robnu trgovinu" (Helpman, 2006, p. 1).

Danas, proces globalizacije u dobroj meri predstavlja opasnost po nezavisnost suverenih država. Međutim, ne treba zanemariti ni nove mogućnosti razvoja koje se mogu otvoriti ukoliko bi čovečanstvo uspelo da ove ekonomske gigante uvede u sferu institucionalnog uređenja i deo njihovog profita usmeri u pravcu razvoja društva u celini.

7 NOVI KORPORACIJSKI KOLONIJALIZAM

Ekonomska dimenzija globalizacije, koja u velikoj meri utiče na nacionalni suverenitet i politiku u savremenom svetu, ne ogleda se samo kroz slobodno tržište, već i kroz subjekte koji je podstiču. U tom smislu najznačajnije su pored međunarodnih finansijskih institucija (MMF, SB, STO), transnacionalne korporacije. One predstavljaju pravi fenomen savremene civilizacije i osnovni generator procesa globalizacije.

Na razmere ekonomske povezanosti sveta transnacionalnim korporacijama ukazuje podatak da su već sredinom devedesetih godina prošlog veka "multinacionalni koncerni, rukovođeni profitnom orijentacijom, raspolagali sa 53% svetske proizvodnje. Novo "trojstvo" tržište-konkurentnost-novac pojavljuje se na svetskoj sceni sa namerom da se uzdigne u vrhovnu vlast,

koja će vladati poslovima planete, koja nameću svoja pravila državama i svoje ujednačavajuće norme narodima uprkos kulturnim vrednostima i identitetu" (Major, 1997, p. 53). TNK grade fabrike i prodaju proizvode u mnogim zemljama, transferišu velike sume novca iz valute u valutu, i zapošljavaju ljude raznih nacionalnosti. One se javljaju kao snažna koheziona sila u svetskoj privredi. Kroz njihove aktivnosti se tokovi SDI povezuju sa trgovinskim tokovima, transferom tehnologije i finansijskim tokovima u svetu, određujući tako i strukturne karakteristike svetske privrede. Korporacije deluju sledeći međunarodnu i nadnacionalnu logiku i, kroz svoje odluke o lokaciji investicija odnosno proizvodnje, aktivno i direktno utiču na obim i pravce trgovine, distribuciju tehnologije, finansijske tokove i rastuću integraciju i globalizaciju svetske privrede. Kao nosioci izvora rasta konkurentnosti kroz inovacije, kapital, tehnologiju, organizaciju i menadžment znanja, TNK ostvaruju leadersku prednost u globalnoj svetskoj ekonomiji, koja je kvalitativno promenjena njihovim delovanjem. Ove činjenice služe naučnicima i za zaključivanje da je globalizacija prevashodno ideološki pojam čiji je ekonomski smisao uspostavljanje kontrole nad svetskom privredom od strane transnacionalnih korporacija i najbogatijih država" (Marković, 1999, p. 71-72).

Međutim, čak ni vlasti najrazvijenijih zemalja ne mogu više da održavaju kontrolu nad transnacionalnim korporacijama. Ako neka država usvoji zakon za koji korporacije smatraju da ometa njihovo dalje širenje, one mogu da zaprete da će otići i započeti posao negde drugde, što u ovim novim uslovima mogu uraditi istog trenutka. Zaista, TNK sada mogu slobodno da krstare svetom i započinju posao tamo gde je radna snaga najjeftinija, gde su zakoni o prirodnoj sredini najmanje strogi, fiskalni režimi najlakši, a subvencije najveće.

Pored rečenog, korporacijski kolonijalizam se ispoljava i u sledećim elementima (Sretenović, 2006, p. 17):

- Rastu broja TNK i njihovih filijala po svetu,
  - Brzom rastu SDI, bržem od rasta svetske trgovine i svetskog GDP,
  - Rastu drugih oblika aktivnosti TNK,
  - Vrednosti prodaja TNK, i posebno vrednosti prodaja njihovih stranih filijala,
- Značajnom učešću TNK u privredi matičnih zemalja, kao i zemalja domaćina,
  - Visokom učešću u realizaciji svetskog izvoza,
  - Visokom učešću u svetskoj trgovini pojedinim proizvodima,
  - Važnoj ulozi u međunarodnom transferu tehnologije.

Investiranje kapitala u inostranstvo putem SDI je jedan od glavnih načina na koji TNK kolonizuju svetsku privredu. Međutim, transnacionalizacija proizvodnje uzima i nove oblike (podugovaranje, ugovori o upravljanju, franšizing) internacionalizacije, odnosno tipove poslovnog angažovanja TNK u inostranstvu koji dobijaju sve veći značaj.

Tokovi SDI ne pokazuju u potpunosti kolonizatorski uticaj TNK, jer ne uključuju nove oblike učešća, na kojima se sve više zasniva ekspanzija njihove aktivnosti. To govori o transformisanju pojava oblika i načina prodiranja TNK u inostranstvo. "Do kraja šezdesetih godina dvadesetog veka u delatnostima TNK svetska trgovina je imala vodeću ulogu, da bi tokom sedamdesetih bila dominantna uloga SDI. Period osamdesetih godina do danas je karakterističan po raznim formama ugovorne saradnje između TNK i firmi zemalja domaćina, kao i između samih TNK (npr. strategijske alijanse)" (Sretenović, 2006, p. 27).

Globalizacija tokova proizvodnje koju sprovode transnacionalne korporacije omogućuje internacionalizovanje svih faza od inovacija do proizvoda, bez tržišta i njegovog posredovanja, odnosno unutar sopstvenogsistema. Takav korporacijski kolonijalizam na različite načine ima negativan uticaj na suverenitet države (Kapetanović, 1999, p. 42):

1. TNK dominiraju nacionalnom privredom, što može voditi stvaranju privredne strukture prema potrebama TNK, a koja nije u skladu sa strategijom i potrebama nacionalnog razvoja. Zbog toga može doći do nastanka deformisane privredne strukture i strukturnih disproporcija, dualnog karaktera privredne strukture, preterane zavisnosti od TNK (ekonomske, tehnološke).
2. Neracionalna eksploatacija i iscrpljivanje prirodnih resursa od strane TNK.
3. Odliv nacionalnog bogatstva iz zemlje putem transfera profita. TNK su u mogućnosti da

- ostvaruju ekstra profite, na bazi specifičnih prednosti jer deluju u sektorima sa oligopolskim elementima, koje je teško oporezovati. Primenom transfernih cena i drugim manipulacijama u internim transakcijama, TNK izbegavaju poreze i druge dažbine, i izvlače ogromne profite.
4. TNK povećavaju tehnološku zavisnost zemlje, a moguć je i prenos neadekvatne, zastarele i "prljave" tehnologije, kao i restriktivna politika korišćenja transferisane tehnologije.
  5. Pod uticajem TNK formira se neadekvatna struktura potrošnje i model vrednosti.
  6. Eksploatacija radnika u filijalama.
  7. Kontrola stranih firmi nad važnim segmentima privrede utiče na efikasnost nacionalne ekonomske politike, tj. predstavlja izazov nacionalnom suverenitetu.
  8. Politički problemi, tj. mešanje TNK u unutrašnje poslove i narušavanje nacionalnog suvereniteta.

TNK su najznačajniji akter savremene svetske trgovine, a proizvodnja stranih filijala nadmašila je svetski izvoz roba i usluga. Iako se u poslednjoj deceniji dvadesetog i na početku dvadeset prvog veka povećava broj transnacionalnih korporacija koje dolaze iz zemalja u razvoju, najveći broj potiče iz razvijenih zemalja.

Tabela 2. Broj TNK i njihovih filijala u svetu, 2010. godine (UNCTAD, 2011, p. 186)

	Broj TNK (matičnih korporacija)	Broj stranih filijala
Razvijene zemlje	73.144	373.612
Zemlje u razvoju	30.209	512.531
Zemlje Centralne i Istočne Evrope	433	5.971
Ukupno (svet)	103.786	892.114

Na početku novog milenijuma u svetu postoji 103.786 transnacionalnih korporacija koje imaju ukupno 892.114 filijala u inostranstvu. To predstavlja svetsku mrežu kanala kroz koji cirkulišu robe, usluge, kapital, znanje i tehnologija.

Svojim uticajem, TNK su izmenile strukturu i kompoziciju odvijanja međunarodne trgovine. Proizvodnja u filijalama koje TNK osnivaju u inostranstvu putem stranih direktnih investicija, potiskuje klasične oblike izvoza i uvoza roba i usluga. Obzirom da se ovde radi o značajnim sredstvima, velikoj moći i stoga velikoj generičkoj sposobnosti, države se trude da izađu u susret interesima TNK kako bi podstakle dalji privredni razvoj na svojoj teritoriji, ali i da bi obezbedile sigurnost i ekonomsku stabilnost unutrašnje ekonomske politike. Da bi to postigle, one svoju ekonomsku politiku moraju da usaglase sa zahtevima korporacija i međunarodnog tržišta kapitala. Stoga, politika država sledi program za strukturalno prilagođavanje koji je u najmanju ruku povoljan, odnosno pristrasan prema razvoju TNK.

Ovakvim programom transnacionalni kapital se oslobađa stega državne kontrole i kreće u planetarno osvajanje. Nadnacionalne institucije mu to omogućavaju slamanjem nacionalnih

protekcioničkih barijera. "Na delu je proces smanjenja uloge i značaja države, odnosno umanjenje sposobnosti i mogućnosti nacionalnih vlada da vrše svoju kako istorijsku tako i savremenu ulogu" (Macner, 2001, p. 48-49). Ovaj proces rezultat je sprovođenja programa za strukturalno prilagođavanje, kojim se smanjuje prostor za delovanje nacionalnih država. Kao jedan od protivurečnih efekata globalizacije, odnosno globalnog poretka, upravo se ističe potiskivanje nacija u drugi plan i prevladavanje modela totalitarnog, do apsurdna banalizovanog, vesternizovanog i utopijskog neoliberalnog internacionalizma (Drašković, 2002, p. 82).

Ovako shvaćen internacionalizam najviše se plaši renacionalizacije, odnosno uspostavljanja ili potvrđivanja bilo kog nacionalnog suvereniteta koji je u suprotnosti s američkim interesima (Fleming, 2006, p. 159). Naravno, problem ekonomskog suvereniteta ne svodi se samo na program za strukturalno prilagođavanje, iako se on pokazuje kao jedna od njegovih bitnih odlika. Problemi razvoja na međunarodnom nivou tokom proteklih decenija nesumnjivo se pogoršavaju, iako su te decenije obeležene kao dekade razvoja. Problemi siromaštva u masovnim razmerama sigurno su jedan od upozoravajućih pokazatelja, iako su oni

a posebno rasprave o njihovim uzrocima veoma često predmet raznih manipulacija.

Sa druge strane, sve je veći otpor nekritičkom prihvatanju i primenjivanju pravila koja propisuju MMF i druge međunarodne finansijske institucije. Političke promene koje su se desile u Brazilu, simbolički su obeležile kraj jednog i početak novog ciklusa ne samo u ovoj zemlji, već i u celoj Latinskoj Americi. "Prethodni ciklus, koji je trajao oko dve decenije, bio je obeležen vojnim diktaturama, nezaposlenošću, porastom siromaštva, kao i sistematskim eksperimentisanjem s primenom neoliberalnih recepata, odnosno naredbi MMF, zbog čega je tokom samo nekoliko poslednjih godina došlo do dramatičnih promena, direktno iniciranih upravo otporom prema neoliberalnim dogmama formulisanim od strane MMF (Ramone, 2003).

Očigledno je, a to upravo i pokazuje primer zemalja Latinske Amerike, da je neophodno izboriti se za očuvanje ekonomskog suvereniteta. "Narodi koji hoće da održe svoju sudbinu u svojim rukama (bez obzira da li su veliki ili mali, bogati ili siromašni) moraju da se trude da budu u situaciji da mogu da definišu svoju strategiju razvoja, na osnovu čega će, u meri u kojoj je to realno moguće, biti i subjekti a ne samo objekti istorijskih (i ekonomskih) zbivanja (Očić, 2000, p. 55). Ovaj poziv u uslovima globalnog poretka koji se pretvara u svetsku silu sve presudnije određuje sudbinu svake države, i sve snažnije utiče na nacionalne vlade, na ekonomski život, na položaj socijalnih slojeva, itd., u punoj meri opisuje savremene protivurečnosti procesa globalizacije. Izolacija je, naravno, nedopustivo, najgore rešenje. Kao jedino rešenje, stoga, preostaje prilagođavanje. Pri tome, forma, "neoliberalne globalizacije", kao oblika prilagođavanja, predstavlja takođe ono što nije dopustivo: ono preti gubitkom nacionalne države i suvereniteta, prestankom socijalne države, poništavanjem sopstvene kulture i nenadoknadivim razaranjem prirodnog okruženja (Pečujlić, 2000, p. 17-18).

8 ZAKLJUČAK

Napred navedeni oblici delovanja TNK pokazuju da su proizvodnja i promet u potpunosti pod njihovom kontrolom. Transnacionalne korporacije u uslovima globalizacije svetske ekonomije su stvorile sisteme intrafirmiskih zatvorenih tržišta. U

okviru, a i između zatvorenih, intrafirmiskih tržišta odvija se svojevrstan sistem trgovine koji se zasniva na administrativnim i arbitražno utvrđenim, transfernim cenama. Zbog unosenja mehanizama administriranja u svetsku trgovinu, zaobilazi se delovanje klasičnog tržišnog mehanizma.

Jedna država, ili savez jednog broja država, intervencijom obezbeđuje svoje ekonomske interese širom sveta. SAD nastoje da pomoću Atlantskog pakta zamene nacionalne države i da intervencionizam u svetskoj privredi od nacionalnog prevede u Globalni. Na taj način, jedan deo sveta, Zapad, nastoji da obezbedi svoje osnovne interese - snabdevanje sirovinama i energijom, zaštitu svojih investicija širom sveta i kontrolu tržišta gotovih proizvoda.

Nacionalne države, posebno nedovoljno razvijene, svojim privrednim sistemom i ekonomskom politikom moraju za svoje privredne subjekte obezbediti uslove koji će im omogućiti uspešno nastupanje na svetskom tržištu i koji će opstati u tržišnoj konkurenciji sa TNK. Pored toga, treba istaći i to da je zadržavanje specifičnih obeležja nacionalnih država pretpostavka ne samo ekonomskog suvereniteta, već i preduslov za najracionalnije korišćenje raspoloživih privrednih resursa sa stanovišta razvojnih ciljeva i perspektiva nacionalne privrede.

Uprkos navedenom, nameće se zaključak da nastaje velika promena u pogledu težišta suvereniteta, jer TNK zadobijaju nadmoć nad nacionalnim ekonomijama. One imaju interes za slabim državama čija bi se uloga sastojala u uklanjanju lokalnih prepreka koje ograničavaju slobodu kretanja kapitala. Upravljači korporacijama, svetska elita koja nije izabrana niti odgovorna građanima, sporazumeva se o zajedničkom pristupu ekonomskoj integraciji sveta i političkoj strategiji za njeno sprovođenje. Tim pravilima se rukovode gotovo sve zemlje. Onog trenutka kada najveće korporacije postignu dogovor, nastupaju reklamne kampanje, izjave podrške od strane eksperata i javnog mnjenja, pritisci grupa građana. Na kraju, dobro organizovana i sprovedena kampanja dovodi do svog konačnog cilja, a to je narušavanje suvereniteta nacionalnih država.

Kao konačan rezultat globalizacije u ovom smislu dolazi do redukovanja moći nacionalnih vlada na

nabavljanje širom sveta onoga što njihovo stanovništvo zahteva, dok su transnacionalne kompanije i međunarodni kapital de facto postali nova svetska vlada, a njihova rastuća kontrola nad globalnom ekonomijom sakrivena je iza ortodoksije slobodne trgovine. Drugim rečima,

stvoren je koncept novog suvereniteta. Međutim, iako mogućnosti nisu velike, one moraju biti iskorišćene. Ograničenja koja se često navode, i koja to objektivno jesu, ipak ne moraju biti presudna.

CITIRANI RADOVI

- Babić, B. (2002). Politika, intervju, 15. decembar. Beograd.
- Balasubramayam, V.N., Sapsford, D., & Griffiths, D. (2002). Regional Integration Agreements and Foreign Direct Investment, *Manchester School*, 70(3).
- Castells, M. (2000). *End of Milenium*, Blackwell.
- Clairmonte, F. (1982). Transnational Corporations and Global Markets, Changing Power Relations, Trade and Development, u: Svetličić M. (1986). *Zlatne niti transnacionalnih preduzeća*. Beograd: Ekonomika.
- Drašković, V. (2002). *Kontrasti globalizacije*. Beograd: Ekonomika.
- Fleming, T. (2006). Pred lažima Zapada, *Ekonomika*, br. 3.
- Fortune. (2016). *Fortune Global 500 (100) 2016*. Retrieved from <http://beta.fortune.com/global500/list> (25.09.2016)
- Helpman, E. (2006). *Trade, FDI, and the Organization of Firms*. Cambridge: NBER Working Paper 12091, MA.
- Ilić, B. (1995). *Aktuelna pitanja savremene političke ekonomije*. Beograd: Savremena administracija.
- International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. (2002). *The State in a Changing World*, Washington.
- Josifidis, K., & Prekajac, Z. (2001). Globalizacija i nacionalna ekonomija - ugrožena suverenost ili koegzistencija. *Globalizacija i tranzicija*, Beograd.
- Kapetanović, K. (1999). Uticaj transnacionalnih korporacija na nacionalne privrede. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Kovačević, M. (2002). *Međunarodna trgovina*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Kulić, M., & Stojanović, I. (2003). Metode globalizacije svetskog tržišta i delovanje TNK. *Ekonomске teme*, br. 1-2., p. 67-75.
- Leković, V. (2000). *Ekonomija: filozofija, sistem, politika*. Kragujevac: Ekonomski fakultet.
- Macner, E. (2001). Globalizacija i mogući odgovori Evrope. *Ekonomist magazin*, br. 65, p. 48-53.
- Major, F. (1997). *UNESKO: ideal i akcija*. Beograd: Zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju Srbije i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Maksimović, Lj. (2002). *Globalizacija i tokovi stranih direktnih investicija*. Beograd: Poslovna politika, Nacionalna strategija pridruživanja i pristupanja EU.
- Maksimović, Lj. (2005). Oligopolistička konkurencija i zemlje u tranziciji. *Ekonomске teme*, Vol. 43., br. 1, p.273-281.
- Mander, Dž. (2003). Pravila korporacijskog ponašanja. *Globalizacija, argumenti protiv*, Beograd: Klio.
- Marković, M. (1999). Smisao globalizacije, *Evropa na raškršću*, Beograd: Istorijski institut SANU, p. 71-75.
- Mishra, R. (1999). *Globalization and the Welfare State*. Northampton: Pub. Ltd., Glos.
- Očić, Č. (2000). Globalizacija i nacionalne strategije razvoja. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 108., p. 51-73.
- Pavlović, M. (2002). Globalizacija i neoimperijalizam u savremenom društvu. Novi Sad: Svetovi.
- Pečujlić, M. (2000). Paradoksi globalizacije i drama prilagođavanja, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 108., p. 7-30.

- Petrović, P. (2003). Nova uloga države u privrednom životu u uslovima globalizacije. *Ekonomika poljoprivrede*, Vol. 50, br. 1, p. 23-37.
- Portes, A. (2000). *Neoliberalism and Sociology of Development*, Blackwell: Emerging Trends and Unanticipated Facts.
- Ramone, I. (2003). Viva Brasil, *Le Monde diplomatique*, br. 23.
- Robinson, W. (2006). *Promoting Poliarchy, Globalization*, Cambridge: US Interventions and Hegemony, Cambridge University.
- Sretenović, B. (2006). Nova uloga i glavne aktivnosti korporacija u svetskoj privredi, Novi Sad: Svetovi.
- Stiglic, Dž. (2004). *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd: SBM.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its Discontents*. London: Allen Lane.
- Tofler, A. (1983). *Treći talas*. Beograd: Jugoslavija.
- UNCTAD. (2006). *World Investment Report 2006*. New York and Geneva: United Nations. Retrieved from http://unctad.org/en/docs/wir2006_en.pdf
- UNCTAD. (2011). *World Investment Report 2011*. New York and Geneva: United Nations. Retrieved from http://unctad.org/en/docs/wir2006_en.pdf
- World Bank. (2016). *GDP (current US\$)*. Retrieved 10 31, 2016, from The World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- Zinovjev, A. (1999). *Velika prekretnica*. Beograd: Naš Dom.
- Zinovjev, A. (2002). *Zapad - fenomen zapadnjaštva*. Beograd: Naš Dom.

Datum prve prijave: 30.10.2016.
Datum prijema korigovanog članka: 08.04.2017.
Datum prihvatanja članka: 12.04.2017.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – **APA Sixth Edition:**

Dugalić, N., & Novović, M. (2017, July 15). Mehanizmi vladavine transnacionalnih korporacija u uslovima globalne privrede. (Z. Čekerevac, Ed.) *FBIM Transactions*, 5(2), 29-42. doi:10.12709/fbim.05.05.02.04

Style – **Chicago Sixteenth Edition:**

Dugalić, Nenad, and Milan Novović. "Mehanizmi vladavine transnacionalnih korporacija u uslovima globalne privrede." Edited by Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 5, no. 2 (July 2017): 29-42.

Style – **GOST Name Sort:**

Dugalić Nenad and Novović Milan Mehanizmi vladavine transnacionalnih korporacija u uslovima globalne privrede [Journal] // *FBIM Transactions* / ed. Čekerevac Zoran. - Belgrade - Toronto : MESTE, July 15, 2017. - 2 : Vol. 5. - pp. 29-42.

Style – **Harvard Anglia:**

Dugalić, N. & Novović, M., 2017. Mehanizmi vladavine transnacionalnih korporacija u uslovima globalne privrede. *FBIM Transactions*, 15 July, 5(2), pp. 29-42.

Style – **ISO 690 Numerical Reference:**

Mehanizmi vladavine transnacionalnih korporacija u uslovima globalne privrede. **Dugalić, Nenad and Novović, Milan**. [ed.] Zoran Čekerevac. 2, Belgrade - Toronto : MESTE, July 15, 2017, *FBIM Transactions*, Vol. 5, pp. 29-42.